

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ: РЕГУЛЮВАННЯ

В роботі розглянуто питання регулювання міжнародної економічної інтеграції (МЕІ), проаналізовано відповідні дослідження представників різних шкіл теорії МЕІ та основні методи. Зазначено вплив державних та приватних інститутів на розвиток інтеграційного процесу, виділено фактори, які необхідно враховувати для розвитку МЕІ.

Ключові слова: міжнародна економічна інтеграція, інтеграційні угруповання, регіональна торговельна угода, регулювання, методи, розвиток.

KRYVENKO N.

National scientific centre "Institute of agrarian economics"

INTERNATIONAL ECONOMIC INTEGRATION: REGULATION

The creation of integration groups is accompanied by the conclusion of agreements, the formation of the necessary institutional mechanisms, regulation of integration. It is expedient to research the importance of regulating international economic integration taking into account the specifics of its development. Issues of regulation of international economic integration were studied by scientists of different schools of international economic integration, and a number of researchers emphasized the importance of state regulation. In the world institutional and functional methods are used for international economic integration, which in practice are combined, but the development of integration leads to a change of methods. The formation of integration groups is influenced not only by state but also by private institutions. It is important to note that regional trade agreements cover a wider range of issues than trade between member countries of the grouping. The great importance of state regulation within the integration groupings is confirmed by their institutional mechanisms, this is especially evident in the example of the EU that has reached a high level of integration. Given the great importance of state regulation, laws, one should also focus on their observance. In the context of the development of globalization, the growth of the number of integration groups, the regulation of international economic integration continues to play a very important role. Particular importance belongs to the WTO, and a significant number of member countries of integration groups are members of this organization. The state regulation of international economic integration is also influenced by the long-term goal, the participation of countries in other integration groups, the agreement is concluded with a single country or with an existing integration association, the form of integration, the existence and aspiration to solve common problems, harmonization of quality standards and other.

Key words: international economic integration, integration groups, regional trade agreement, regulation, methods, development.

Постановка проблеми. Створення інтеграційних угруповань супроводжується укладанням угод, формуванням необхідних інституційних механізмів, регулюванням інтеграції. Об'єднуючись країни переслідують такі цілі, як збільшення обсягів виробництва та торгівлі, надходження інвестицій, розвиток наукових технологій тощо, при цьому існують дискусії щодо регулювання міжнародної економічної інтеграції (МЕІ). Розвиток окремих інтеграційних угруповань, створення ними відповідних міждержавних органів, положення Угод щодо торгівлі, правил походження товарів, навколишнього середовища та ін. підтверджують вагомe значення регулювання МЕІ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями регулювання міжнародної економічної інтеграції займаються такі вчені як А. Поручник, А. Філіпенко, Д. Лук'яненко, І. Бураковський, Н. Лівенцев, О. Журавська, Т. Циганкова, Ф. Рут, Ю. Шишков, Я. Столярчук та ін. Проте поглиблення МЕІ, поява нових тенденцій зумовлюють необхідність подальших досліджень.

Мета статті полягає у дослідженні регулювання міжнародної економічної інтеграції з врахуванням особливостей її розвитку.

Вклад основного матеріалу. Розвиток зовнішньоторговельних зв'язків між країнами спостерігається протягом тисячоліть. Проте міждержавне торговельне регулювання не було значно поширеним протягом багатьох століть, навіть в колоніальний період розвитку господарських зв'язків. Так, для вирішення проблем традиційних галузей промисловості європейських країн, які постраждали під час світової війни розробили першу міждержавну систему регулювання торговельних відносин [1]. Разом з тим у цей період спостерігається створення та збільшення кількості інтеграційних угруповань, які задля досягнення поставлених цілей передбачали застосування необхідних заходів.

Питання регулювання МЕІ досліджувались представниками різних шкіл теорії МЕІ, зокрема на думку представників ринкової, найкращим регулятором економіки є ринок, і значні порушення спричиняє державне втручання в економіку, й зокрема інтеграцію [2, с. 59]. В середині 60-х років теоретичні дослідження спрямовуються на пошук нових форм інтеграції, обґрунтування необхідності цілеспрямованого її регулювання, тобто цим визнавалось, що опираючись лише на ринковий механізм неможливо досягти оптимального економічного розвитку. Так відбувалась трансформація ринкового напрямку і формується ринково-інституційна школа, крім того посилюється вплив вчених, які виступали за створення наднаціонального політико-правового механізму, відстоювали в економічному розвитку дирижистську роль

держави. О.Журавська зазначає, що серед заслуг дирижистської школи є обґрунтування необхідності конструктивного втручання держави в МЕІ та критика неоліберальних поглядів щодо ринкового механізму [3, с.10, 14]. Вагомість державного регулювання підтверджується хоча й відмінними позиціями, але особливою увагою представників усіх шкіл теорії МЕІ до цього питання. Причому з поглибленням даного процесу спостерігається дедалі більше переконання щодо доцільності регулювання.

До речі, Сакс та Корнер зазначають, що роки між 1970 по 1995 р., особливо остання декада свідчать про визначну інституціональну гармонізацію та економічну інтеграцію серед націй у світовій історії [4, с.1]. Це підвищило значення регулювання МЕІ, його впливу на економічний розвиток.

Взагалі використовують два основні методи здійснення усіх типів МЕІ – інституційний (реалізується інституційними, адміністративними заходами) і функціональний (базується на принципах лібералізації зовнішньої торгівлі та економіки, що на основі багатосторонніх угод обмежує адміністративні заходи тощо; характерний для НАФТА), які в дійсності переплітаються у співвідношенні залежно від стану і регіону МЕІ. З розвитком інтеграційних угруповань змінюються методи та інструменти МЕІ, зокрема обговорюють поняття неофункціоналізм (підвищення ролі національних урядів під час інтеграції) та неоінституціоналізм (внаслідок узгодження та розробки спільної економічної політики вирішуються інтеграційні проблеми на наднаціональному рівні). В кінці XIX – на поч. XX ст. під час дії системи золотого стандарту, коли здійснювалась вільна конвертація валют, міжнародна мобільність факторів виробництва, для функціональних інструментів існували необхідні умови, і поширювалась ця система на розвинені країни. До функціональних критеріїв та механізмів МЕІ відносять – розширення свободи вибору, більша рівність доходів й можливостей, вищий реальний дохід. Інституційні методи ЄС потребують координації (добровільне узгодження найважливіших сфер економічної політики), гармонізації (збереження контролю держави за економічним процесом, і водночас адаптація до спільно вироблених нормативно-правових принципів національного законодавства) та уніфікації (реалізується на вищих рівнях МЕІ, зокрема для ЄС – монетарна політика) економічної та соціальної політики. Гармонізація у сучасній практиці МЕІ має три головні виміри: 1) передбачає створення перерозподільчого механізму внаслідок запровадження системи трансферів за допомогою фондів (Європейський фонд гарантування аграрного розвитку, Європейський інвестиційний банк, Європейський соціальний фонд та ін.); 2) гармонізація в межах угруповання призводить до відповідного зниження її рівня у відносинах з країнами – не членами; 3) зосередження перерозподілу сприяє централізації. Централізація та гармонізація є виправданими поки вони врівноважують розподіл та споживання в угрупованні, також дані процеси чутливі до конкурентної політики ЄС, метою якої є зміцнення ринкового середовища [5, с. 340-341].

Дійсно, формування міжнародної регулятивної системи супроводжує інтеграційні процеси. І. Бураковський зазначає: “Сам факт появи такої системи (в даному випадку мова йде про ефективність її функціонування) [с.128] можна також вважати суттєвою особливістю сучасного етапу розвитку світового господарства відмінною від попередніх” [6, с.128-129]. До того ж, в межах інтеграції відбуваються не лише взаємодоповнюваність та координація, але й злиття та взаємопроникнення державних інтересів [7, с. 77].

В сучасному світовому господарстві без державного втручання у ЗЕД взаємне пристосування національних економік неможливе, тому інтеграцію неможливо вважати стихійним процесом. Роль держави часто домінуюча, оскільки проводиться відповідна політика, розробляються й підписуються документи щодо МЕІ. Вплив державних інститутів проявляється у формуванні цілей, торговельній політиці, інформаційній та контролюючих функціях, визначенні механізму взаємодії з приватним сектором та ін. Форми державного регулювання МЕІ бувають різними. На державні інститути пливають приватні, які представляють інтереси окремих соціальних груп. Приватні інститути впливають на інтеграцію як прямо (через ЗМІ, політичні партії, суспільні організації та неформальні об'єднання для вираження специфічних інтересів), так і опосередковано (через соціалізацію, формування уяви про цінність інтеграційного об'єднання, фільтрацію думок) (рис. 1). Наприклад, вступу до ЄС передувало загальнонаціональний референдум. Норвегія з 1 січня 1995 р. мала приєднатися до ЄС, державні інститути провели відповідну підготовку, але під впливом приватних – суспільство відхилило цю ідею. Серед приватних структур найвагоміші місця займають бізнес середовище, підприємці та їх об'єднання. Головним суб'єктом виступають ТНК (їх інтереси один з найважливіших двигунів), які впливають на державні інститути, оскільки зацікавлені в лібералізації господарської діяльності й збільшенні ринків. Економічна інтеграція з розвиненим ринковим господарством є сукупністю процесів інтеграції на трьох рівнях: міждержавний, приватно-корпоративний та суспільні інститути, в тому числі наукові співтовариства. Ці процеси утворюють органічну, хоча і суперечливу єдність. Різноманітне поєднання міждержавних та приватно-корпоративних рівнів інтеграції визначають існування різних за типом регіональних господарських комплексів (ЄС, АТЕС). АТЕС є прикладом угруповання з мінімумом міжнаціонального регулювання. Виникнення міждержавних економічних об'єднань, переростання приватно-корпоративної, тобто мікрорівневої інтеграції у міждержавну залежить значною мірою від факторів політичного характеру [8, с.46–48]. Доречним є зауваження, що правил для проведення політики стосовно регіональних інтеграційних угод, які були б одночасно практичними та універсальними не існує, адже універсальні – мають загальний характер і важко застосовуються на практиці, а щоб бути універсальним конкретний досвід є досить специфічним [9, с.32].

Разом з тим, враховуючи розвиток інтеграційних угруповань, положення укладених Угод, роботу наднаціональних органів, розвиток глобалізації доречно особливу увагу надавати державному регулюванню МЕІ.

До речі, третина регіональних торговельних угод (РТУ) охоплює питання регулювання ринку праці, екологічних норм, візові питання та ін. Також в РТУ містяться положення стосовно глибшої інтеграції у тих галузях, на які розповсюджуються правила СОТ (щодо сільськогосподарських та промислових тарифів, технічних бар'єрів, прав інтелектуальної власності, торгівлі послугами та ін.) – положення СОТ+, які містяться в угодах усіх типів – Південь-Південь, Північ-Південь, Північ-Північ. Вони мають стати швидше прийнятними на багатосторонній основі порівняно з положеннями СОТ, так як розвивають існуючі положення організації. Особливістю угод, укладених протягом останніх років є те, що хоча йдеться про створення зон вільної торгівлі (ЗВТ), їх зміст значно ширший. До них все помітніше включено не лише положення щодо лібералізації торгівлі, а конкурентної політики, інтелектуальної власності, державних закупівель, електронної комерції, охорони навколишнього середовища та ін. [10, с.299, 231]. Отже, навіть торговельні угоди щодо створення ЗВТ, тобто першого етапу МЕІ, охоплюють широкий спектр питань, які стосуються не лише торгівлі, і можуть бути чітко визначеними на державному рівні.

В сучасних умовах, на думку Ю.Шишкова: “глобалізація об'єктивно веде к размиванию и обесценению регулирующих функций национального государства, которое уже не может, как прежде, защищать национальную экономику от нежелательных внешнеэкономических воздействий” [11, с.5]. До речі, за умов глобалізації однією з тенденцій МЕІ є посилення координації національних політик у сфері соціально-економічної взаємодії (європейські інституції разом з урядами країн реалізують спільну соціальну політику. Відповідно до Лісабонської угоди до її основних цілей належать сприяння соціальному прогресу, повній зайнятості, забезпечення соціального захисту та ін.

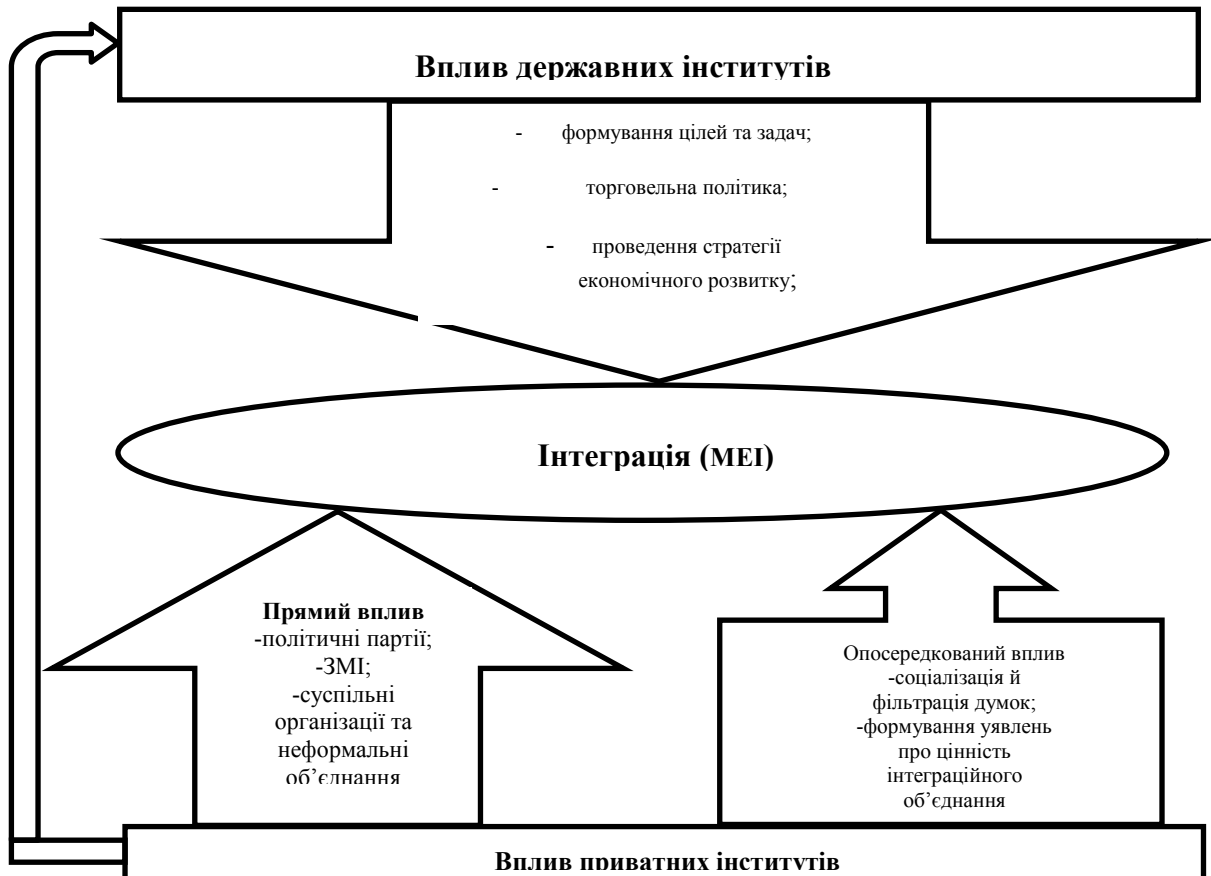

Рис. 1. Вплив державних та приватних інститутів на формування інтеграційних об'єднань
Складено автором з використанням [8, с. 46]

Реалізація такої політики передбачає високий рівень інституціоналізованості інтеграційної взаємодії та соціально-економічної взаємозалежності, саме тому її реалізація характерна для ЄС). [12, с. 564]. Тобто рівень МЕІ та поглиблення глобалізації є одними з визначальних факторів щодо регулювання інтеграційних процесів, застосування відповідних механізмів. Порівняння основних інтеграційних угруповань щодо регулювання інтеграційних процесів наведено в таблиці 1.

З таблиці видно, що від форми МЕІ залежить рівень інституціоналізованості інтеграційної стратегії, наявність наднаціональних органів, торговельна політика та ін. Оскільки державне регулювання, укладання

необхідних угод є ключовими моментами розвитку інтеграції, то необхідно акцентувати увагу на їх змісті, законодавчих базах країн, а також - додержанні, причому у МЕРКОСУР створено Центр щодо додержання верховенства закону.

Крім того, ще тисячоліття тому Мойсей говорив народу при входженні у нову землю, створенні держави: “Вот я научил вас постановлениям и законам, как повелел мне Господь, Бог мой, дабы вы так поступали в той земле, в которую вы вступаете, чтоб овладеть ею; Итак храните и исполняйте их, ибо в этом мудрость ваша и разум ваш пред глазами народов, которые услышав о всех сих постановлениях, скажут: “только этот великий народ есть народ мудрый и разумный” [14, с. 193]. Питання соціально-економічного розвитку залишаються актуальними, причому представник дирижистської школи Я.Тінберген вважав, що належний соціально-економічний розвиток регіону вільна конкуренція, притаманна ринковим силам, не може забезпечити [2, с. 60]. Тому положення угруповань мають сприяти соціально-економічному розвитку, поглибленню інтеграції, а не призводити до дизінтеграції.

Таблиця 1

Порівняння основних інтеграційних угруповань

Ознака	Інтеграційне угруповання			
	Європейський Союз (ЄС)	Північноамериканська зона вільної торгівлі (НАФТА)	Спільний ринок країн Південного конусу (МЕРКОСУР)	Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН)
Форма інтеграції	Економічний та монетарний союз	Розширена ЗВТ	Митний союз	Розширена ЗВТ
Рівень інституціоналізованості інтеграційної стратегії	Високий (передбачас функціонування наднаціональних інституцій)	Низький (характеризується міжурядовими інституціями, немає зустрічей голів урядів країн у рамках стратегії)	Середній (включає міжурядові інституції та саміти голів урядів у межах стратегії)	Середній (міжурядові інституції та саміти голів урядів у межах стратегії)
Інституціональні механізми	Європейський парламент - Європейська Рада Рада ЄС Європейська комісія - Європейський суд - Європейський суд аудиторів Європейський економічний та соціальний комітет Комітет регіонів - Європейський центральний банк Європейський інвестиційний банк Європейський інвестиційний фонд Європейський омбудсмен Європейський інспектор із захисту даних Міжінституціональні органи та ін.	- Комісія вільної торгівлі - Секретаріат - Комітети у сфері торгівлі товарами, використаним одягом, сільськогосподарською продукцією, фінансовими послугами; щодо стандартизації, санітарних та фітосанітарних заходів, підтримки малого бізнесу, вирішення спорів - Робочі групи щодо правил походження товарів, субсидування у сільському господарстві, торгівлі та конкуренції, тимчасового в'їзду робочої сили - Двосторонні робочі групи між Мексикою і США та Мексикою і Канадою	- Рада Спільного ринку (зустрічі міністрів економіки, закордонних справ, голів держав) - Група спільного ринку Комісія торгівлі МЕРКОСУР - Парламент МЕРКОСУР - Консультативний соціально-економічний форум - Постійна палата перегляду положень МЕРКОСУР Адміністративний трибунал Центр МЕРКОСУР щодо додержання верховенства закону	саміти лідерів країн АСЕАН Координаційна Рада АСЕАН Ради Спільної АСЕАН: Рада економічної спільноти, Рада соціально-культурної спільноти й ін. Секторальні органи - Комітет постійних представників Національні секретаріати - Комітети АСЕАН у третій країнах та міжнародних організаціях
Приклади країн з якими укладено РТУ	Центральна Америка, Канада, Грузія, Україна	-	Індія	Австралія, Нова Зеландія; Японія

Джерело: [12, с. 561-562, 13].

Вважаємо, що враховуючи розвиток глобалізації, зростання кількості інтеграційних угруповань регулювання МЕІ продовжує відігравати досить вагомий роль. Особливе значення належить і положенням СОТ, причому значна частина країн є членами цієї організації. На державне регулювання МЕІ також впливають довгострокова мета, участь країн у інших інтеграційних угрупованнях, чи укладається угода з окремою країною чи вже з існуючим інтеграційним угрупованням, форма інтеграції, наявність та прагнення вирішення спільних проблем, гармонізація стандартів якості та ін.

Висновки. Питання регулювання МЕІ досліджували вчені різних шкіл міжнародної економічної інтеграції, причому на протязі представникам ринкової - дирижисти наголошували на доцільності і вагомому значенні державного регулювання. У світі застосовують інституційний та функціональний методи щодо МЕІ, які на практиці поєднуються, разом з тим розвиток інтеграції призводить до зміни методів. Важливим також є вплив на формування інтеграційних угруповань не лише державних, але й приватних інститутів. До речі РТУ охоплюють значно ширший спектр питань ніж торгівля між країнами-членами

угруповання. Вагоме значення державного регулювання в межах інтеграційних угруповань підтверджується їх інституціональними механізмами, що особливо видно на прикладі ЄС, який досяг найвищого рівня інтеграції. Враховуючи вагоме значення державного регулювання, законів, слід зосереджуватись і на їх додержанні.

Література

1. Зінковський С.В. Регулювання міждержавних торговельних відносин країн ЄС під впливом глобалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/11_NPRT_2007/Economics/22042.doc.htm#_ftn1
2. Тимофеев А.В. Теоретические аспекты и тенденции развития региональной экономической интеграции / А.В. Тимофеев // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – 2012. – С. 58–63.
3. Журавская Е.Г. региональная интеграция в развивающемся мире: немарксистские теории и реальность (на примере АСЕАН) / Е.Г. Журавская. – М. : Наука, Главная редакция восточной литературы, 1990. – 152 с.
4. Sachs D. Jeffrey and Andrew Warner “Economic Reform and the Process of Global Integration” Washington. Brookings Papers on Economic Activities, 1995. 118 p.
5. Філіпенко А.С. Міжнародні економічні відносини: теорія : підручник для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. / А.С. Філіпенко. – К. : Либідь, 2008. – 408 с.
6. Бураковський І. Міжнародна торгівля та економічний розвиток країн з перехідною економікою: теоретико-методологічний аналіз механізму взаємозв'язку / І. Бураковський. – К., 1998. – 204 с.
7. Медведев В.Ф. Международная экономическая интеграция и национальный суверенитет / В.Ф. Медведев, В.В. Почекина, Э.И. Никитина ; под ред. А.Е. Дайнеко ; Нац. акад. наук Беларуси, Гос. науч. учреждение "Ин-т экономики НАН Беларуси". – Минск : “Право и экономика”, 2015. – 243 с.
8. Международная экономическая интеграция : учеб. пособие / [Н.Н. Ливенцев, В.Н. Харламова, В.Б. Буглай и др.] ; под ред. Н.Н. Ливенцева ; Московский гос. институт международных отношений (ун-т). – М. : Экономист, 2006. – 430 с.
9. Шифф М. Региональная интеграция и развитие / М. Шифф, Л. А. Уинтерс. – М. : Весь мир, 2005. – 375 с.
10. Булатова О.В. Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів : монографія / О.В. Булатова ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – 384 с.
11. Шишков Ю. Глобализация – враг или союзник развивающихся стран / Ю. Шишков // МЭиМО. – 2003. – № 4. – С. 3–14.
12. Лук'яненко Д.Г. Міжнародна економіка : підручник / Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Я.М. Столярчук ; Держ. ВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". – К. : КНЕУ, 2014. – 762 с.
13. WTO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rtais.wto.org/UI/PublicAllIRList.aspx>.
14. Библия: книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. Канонические / в рус. пер. с параллельными местами и приложениями. – К. : Укр. Библийское Общество, 2011. – 320 с.

References

1. Zinkovskyi S.V. Rehuliuivannia mizhderzhavnykh torhovelynykh vidnosyn krain YeS pid vplyvom hlobalizatsii [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.rusnauka.com/11_NPRT_2007/Economics/22042.doc.htm#_ftn1
2. Timofeyev A.V. Teoreticheskiye aspekty i tendentsii razvitiya regionalnoy ekonomicheskoy integratsii / A.V. Timofeyev // Vestnik Saratovskogo gosudarstvennogo sotsialno-ekonomicheskogo universiteta. – 2012. – S. 58-63
3. Zhuravskaya E.G. Regionalnaya integratsiya v razvivayushchemsya mire: nemarksistskiye teorii i realnost (na primere ASEAN) / E.G.Zhuravskaya. – M.: Nauka. Glavnaya redaktsiya vostochnoy literatury, 1990. – 152 s.
4. Sachs, D. Jeffrey and Andrew Warner “Economic Reform and the Process of Global Integration” Washington. Brookings Papers on Economic Activities, 1995, - 118 p.
5. Filipenko A.S. Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny: teoriia: pidruchnyk dlia stud. ekon. spets. vyshch. navch. zakl./ A.S.Filipenko. – K.: Lybid, 2008. – 408 s.
6. Burakovskiy I. Mizhnarodna torhivlia ta ekonomichni rozvytok krain z perekhidnoiu ekonomikoiu: teoretyko-metodolohichniy analiz mekhanizmu vzaiemozviazku / I. Burkovskiy. – K., 1998. – 204 s.
7. Medvedev V.F. Mezhdunarodnaya ekonomicheskaya integratsiya i natsionalnyy suverenitet / V.F. Medvedev, V.V. Pochekina, E.I. Nikitina; pod red. A.E Dayneko; Nats. akad. nauk Belarusi, Gos. nauch. uchrezhdeniye "In-t ekonomiki NAN Belarusi". – Minsk: “Pravo i ekonomika”. 2015. –243 s.
8. Mezhdunarodnaya ekonomicheskaya integratsiya: ucheb. posobiye / [N.N. Liventsev. V.N. Kharlamova, V.B Buglay i dr.]; pod red. N.N.Liventseva; Moskovskiy gos. institut mezhdunarodnykh otnosheniy (un-t). – M.: Ekonomist. 2006. – 430 s.

9. Shiff M. Regionalnaya integratsiya i razvitiye / M.Shiff. L.A. Uinters. - M.: Ves mir, 2005. - 375 s.
10. Bulatova O.V. Rehionalna skladova hlobalnykh intehratsiinykh protsesiv: monohrafiia / O.V. Bulatova; Donets. nats. un-t. - Donetsk : DonNU, 2012. - 384 s.
11. Shishkov Yu. Globalizatsiya – vrag ili soyuznik razvivayushchikhsya stran / Yu. Shishkov // MEiMO. – 2003. - №4. – S.3-14.
12. Lukianenko D.H. Mizhnarodna ekonomika: pidruchnyk / D.H. Lukianenko, A.M. Poruchnyk, Ya.M. Stoliarchuk; Derzh. VNZ "Kyiv. nats. ekon. un-t im. Vadyma Hetmana". – K.: KNEU, 2014. – 762 s.
13. WTO [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://rtais.wto.org/UI/PublicAllRTAList.aspx> – Nazva z ekranu.
14. Bibliya: knigi Svyashchennogo Pisaniya Vetkhogo i Novogo Zaveta. Kanonicheskiye: V rus. per. s paralelnymi mestami i prilozheniyami. - K.: Ukr. Bibleyskoye Obshchestvo, 2011. – 320 s.

Рецензія/Peer review : 06.01.2018
Надрукована/Printed : 08.02.2018
Рецензент: д.е.н., проф. Пугачов М.І.